

ARAP MORFOLOJİSİNDE SIFAT-I MÜŞEBBEHE VE MÜBÂLAĞALI İSM-İ FÂİL ARASINDAKİ FARKLAR

Differences Between Resembling Participle And Hyperbolic Active Participle In Arabic Morphology

Öğr. Gör. Dr. Ahmet İhsan DÜNDAR

Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Ara Dili ve Belagati Bölümü, Kocaeli/TÜRKİYE

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4178-2294>

ÖZET

En temel işlevi insanlar arası iletişimi sağlamak olan dilin önde gelen yapıtaşlarının kelimeler olduğunu söylemek yerinde bir değerlendirme olacaktır. İnsanoğlu her türlü alana dair duygu, düşünce, deneyim gibi soyut olanlar başta olmak üzere edinimlerinin büyük bir bölümünü diğer insanlara aktarmada kelimeleri adeta birer elbise veya kap olarak kullanmaktadır. Söz konusu edinimlerinde meydana gelen gelişim ve değişimler nedeniyle insan, bunları ifade edip başkalarına aktarabilmek için yeni kelimelere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaca binaen yeni yeni kelimeler türetme veya başka dillerden ödünçleme yoluna gitmektedir. Böylece dilin söz varlığı bir yandan değişip çoğalmaktayken bir yandan da söz varlığı içinde birbirine benzeyen kelimelerin ortaya çıktığı görülebilmektedir. Söz konusu durum her dil için olduğu gibi Arap dili için de geçerlidir. Arap dilinde birbirine benzeyen kelime yapıları içinde sıfat-ı müşebbehe ve mübalağalı ism-i fâil adıyla bilinen kelime kalıpları dikkati çekmektedir. Kimi kalıpları arasında benzerlik bulunan bu iki türün arasındaki farkların tespit edilmesi anlamın daha isabetli verilmesi açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Sarf İlmi, Sıfat-ı Müşebbehe, Mübalağalı İsm-i Fâil

ABSTRACT

The building block of any language, whose most basic function is to facilitate communication between humans, are words. Words allow humans to convey feelings, thoughts, experience, and other abstract ideas on any subject, acting just as a garment or case in the transmission of knowledge. With constant development and change in acquired knowledge, people need new words in order to be able to express and transfer these acquisitions. This leads to the introduction of new words or adoption of words from other languages. Thus, it is obvious that the word bank of given language is expanding, but simultaneously, it can also be observed that there are an increasing number of words similar to each other. Just as this is true for every language, it is also true for Arabic. Among the word structures similar to each other in the Arabic language, word patterns known as hyperbolic active participle (sifah mushebbehah) and resembling participle (mubalaghah ism faail) attract attention. Determining the differences between these two word types is important to be able to provide clearer and more accurate meanings.

Key Words: Arabic Language, Morphology, Resembling Participle, Hyperbolic Active Participle

1.GİRİŞ

Dil herhangi bir toplumun medeniyet göstergelerinden biri olarak değerlendirilmekte, diğer bir ifadeyle ait olduğu toplumun sahip olduğu medeniyetin, bilim ve sanatın çeşitli alanlarında meydana getirildiği ürünlerin ölçütü olarak kabul edilmektedir.¹ Ayrıca dil, bir toplumun veya bir medeniyetin mensuplarının düşüncelerini, değerlerini, inanışlarını kendi bireyleri arasında nesilden nesle aktarmalarını sağlayan tarihi nitelikte bir araç olmasının yanı sıra herhangi bir toplumun diğer toplumlarla bağ kurmasını sağlayan başlıca vesilelerden biridir.²

Dilin; birey-toplum, toplum-birey, toplum-toplum arasındaki iletişimi sağlaması, düşünce, inanç, değer, bilgi vb. aktarmasını sağlayan önemli bir vesile olması nedeniyle dil bilginleri mensubu oldukları medeniyetin dilini korumaya, o dili daha ileri düzeylere ulaştırmaya, zaman içinde oluşabilecek

¹ Hamis Fezâ' Umeyr ed-Duleymî, *Ebniyetu 'l-mubâlağa ve delâlâtuhâ fi 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 1. Bs (Dimaşk: Dâru'n-Nahda, 2010), 5.

² Abdusettâr Sâlih el-Bennâ, *Syağu 'l-mubâlağa fi 't-ta'biri 'l-Kur'âni* (Amman: Dâru Cerir, 2013), 17.

olumsuzluklara karşı dili muhafaza edici önlemler almaya gayret etmişlerdir. Arap Dili de benzer bir özen ve gayret çabasının konusu olmuş dillerden biridir.³

Arap diliyle ilgili olarak söz konusu gayretler dilin kökeni, doğası, söz varlığının tespiti ve taşıdığı anlam, gramer kuralları, söz sanatları gibi dilin ilişkili olduğu çeşitli yönlerde ve alanlarda yürütülmüştür. Arapça gramer temelinde yoğun çalışmaların görüldüğü alanlardan birinin de kelime yapılarını konu edinen sarf ilminin olduğu ifade edilebilir. Arap dilinin ölçüsü⁴ olarak kabul edilen sarf veya tasrif ilmi, Arap dili ile ilgilenen herkesin ileri derecede gereksinim duydukları bir ilim dalı sayılmaktadır. Zira Arapça kelimelerin kökenleri, kelime türetim yolları, kelime türetiminde hangi harflerin eklendiği veya düşürüldüğü, ne tür kalıplar kullanıldığı gibi bilgiler sarf ilminin konusunu teşkil etmektedir.⁵

2.SARF İLMİNİN KALIPLARI HAKKINDA GENEL BİLGİ

Genel bir ifadeyle dile getirecek olursak, Arap dilinde kelimelerin köklerini, türetme yol ve yöntemlerini, çekimlerini, bu sırada kelimeye eklenen, çıkarılan ya da dönüştürülen harfleri ele alan sarf ilmi, kısmen standart kalıplara dayanmaktadır.⁶ *Bina* olarak da ifade edilen söz konusu kalıplar, harflerinin harekeli olup olmaması, harf sayısı ve harflerin sıralaması bakımından kelimenin sahip olduğu şekli göstermektedirler.⁷ Sözü edilen kelime kalıplarıyla ilgili olarak, biri kelimedenden köke; diğeri kökten kelimeye olmak üzere iki yönlü çalışan bir mekanizmanın bulunduğundan söz edilebilir. Bu kalıpların, hayatın akışı içinde oluşan ihtiyaçlara göre Arap diline yeni kelimeler kazandırılması, ortaya çıkan anlam ve kavramlar için yeni kelimeler türetilmesi suretiyle dilin zenginleştirilmesine imkân tanıdığı görülmektedir.

Kimi Arap dil bilginlerince söz konusu kelime kalıpları bir araya toplanmaya çalışılmıştır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre bu kalıplar ilk defa el-Halil b. Ahmed tarafından derlenmiş, ardından da Sibeveyh ve Ebû Bekr ez-Zebîdî tarafından kalıpları tespit gayretleri devam ettirilmiştir.⁸ Ancak söz konusu kelime kalıplarının sayıca tespitinin tam olarak yapılabildiğini söylemek güçtür.⁹ Bu güçlük kimi araştırmacılar tarafından Arap dilindeki kelime türetme imkânlarının genişliğine bağlanmaktadır.¹⁰

Bahsi geçen kelime kalıpları; a) İsim türetme kalıpları ve b) Fiile türetme kalıpları olarak iki ayrı kolda incelenebilir. Çalışmamızın konusunu teşkil eden *mübalağalı ism-i fâil* (MİF) ve *sıfat-ı müşebbehe* (SM) kalıpları isim türetme kalıpları içerisinde değerlendirilmektedir.

3.MÜBALAĞALI İSM-İ FAİL ve KALIPLARI

Mübalağalı ism-i fail kalıpları hakkında yer verilen bir tanım şu şekildedir: “Eylemi çokça yaptığı anlamını sağlamak ve sülâsî fiilin anlamına, ism-i fâilin açıkça ifade etmediği mübalağa anlamını açık seçik bir şekilde katmak maksadıyla ism-i fâilin dönüştürüldüğü kelime kalıplarına mübalağalı ism-i fâil denilmektedir.”¹¹ Bu tanımda;

- 1) Eylem (*fiil*),
- 2) Eylemi gerçekleştiren (*fâil*),
- 3) Eylemin çokça, abartılı olarak gerçekleştirildiği anlamı (*mübâlağa*) dikkati çekmektedir.

İsm-i fâil kalıpları sadece eyleme ve bu eylemi gerçekleştirene işaret ederken çokluk – azlık, güçlülük – zayıflık, abartılı anlatım – normal anlatım gibi hususlara ancak kendi dışındak, üslup, bağlam, vurgu gibi unsurlarla işaret edebilir. Mübâlağalı ism-i fâil kalıpları ise ism-i fâil kalıplarının işaret ettiği anlama ek olarak söz konusu eylemin çokça yapıldığı anlamını da temel olarak içinde barındırmaktadır.¹²

³ ed-Duleymî, *Ebniyetu'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 5; el-Bennâ, *Sıyağu'l-mubâlağa fi'ta'bîri'l-Kur'âni*, 17.

⁴ Ebu'l-Feth Osmân İbn Cinnî, *el-Munsif li-Kitâbi't-tasrif*, ed. İbrahim Mustafa, Abdullah Emin, 1. bs., Kahire, İdaretu İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1954, c. I, s. 2.

⁵ Yusuf Attâ et-Tarîfî, *el-Vâfi fi kavâ'idî's-sarf el-Arabî*, 1. Bs (Amman: Dâru'l-Ehliyye, 2010), 102-103.

⁶ İbn Cinnî, *el-Munsif li-Kitâbi't-tasrif*, 1, s. 3.

⁷ ed-Duleymî, *Ebniyetu'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 21.

⁸ Abdurrahmân Celâleddîn es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, 3. Bs (Kahire: Dâru't-Turâs, trs.), c. c.I, s. 71-76; ed-Duleymî, *Ebniyetu'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 21.

⁹ Suyûtî kelime kalıplarının sayıları konusunda bilgiler verdikten sonra yapmış olduğu gayretli çalışmaların ve ilim adamlarının eserlerinde dağınık halde bulunan ilgili malzemeyi bir araya toplaması sonucunda ulaştığı rakamın 1210 olduğunu ifade etmektedir. Bkz. es-Suyûtî, *el-Muzhir fi ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*, II, s. 4.

¹⁰ ed-Duleymî, *Ebniyetu'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 22.

¹¹ Ahmed Abdulcevâd el-Bennâ, *Sıyağu'l-mubâlağa fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâse tahlîliyye* (Amman: Dâr el-Yâzûrî, 2008), 75.

¹² ed-Duleymî, *Ebniyetu'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 24-25. Ayrıca mübâlağa kalıplarının her zaman çokluk anlamı ifade etmediğine dair açıklama ve birkaç örnek için bkz. a.g.e., s. 26.

Bu hususa ilişkin olarak Sıbeveyh şu açıklamaya yer vermektedir: “[Araplar] bir eylemle ilgili olarak *mübalağa* anlamı sağlamak istediklerinde ism-i *fâilî* bu kalıba [mübalağalı ism-i fâil kalıbına] sokmaktadırlar. Bu kalıplarla bir yandan *fâil* kalıbının içerdiği ‘eylemi gerçekleştirme’ anlamı sağlanmak istenirken bir yandan da söz konusu anlam, konuşan kişi tarafından *mübalağalı* olarak aktarılmaktadır.”¹³ Bu açıklamaya göre mübalağa kalıbıyla, ism-i fâil kalıbının ihtiva ettiği eylemi gerçekleştirme anlamı yanında bu eylemin çokça yapıldığı anlamı sağlanmaktadır.¹⁴

Mübalağalı ism-i fail için kaynaklarda çok sayıda kalıptan söz edildiği görülmektedir. Arap dili kurallarına yönelik klasik kaynaklarda on adetten daha az sayıda olduğu ifade edilirken¹⁵ modern eserlerde çok daha fazla sayıda olduğu dile getirilmiştir.¹⁶ Tespit edebildiğimiz kalıplar, örnekleriyle birlikte şu şekildedir¹⁷:

Tablo 1: Mübâlağalı ism-i fâil kalıpları¹⁸

ÖRNEK	KALIP	
بِكَذَابٍ	يَفْعَالٌ	1
رَاوِيَةٌ	فَاعِلَةٌ	2
فَأَزُوقُ	فَاعُولٌ	3
هُمَامٌ	فُعَالٌ	4
زَّرَاعٌ	فُعَالٌ	5
كَيْبَارٌ	فُعَالٌ	6
كَيْدَابٌ	فِعَالٌ	7
قُلَّبٌ	فُعَالٌ	8
قُدُوسٌ	فُعُولٌ	9
سُكَّيْتٌ	فُعَيْلٌ	10
شَيْرِيْبٌ	فِعْيِيلٌ	11
خَيْرٌ	فَعْلٌ	12
عُقْلٌ	فُعْلٌ	13
رَحْمَانٌ	فُعْلَانٌ	14
سِرْطِيْطٌ	فِعْلِيْلٌ	15
كُوْثُرٌ	فُوْعَلٌ	16
شُكُوْرٌ	فَعُوْلٌ	17
شُكُوْرٌ	فُعُوْلٌ	18
فُؤُوْقَةٌ	فُعُوْلَةٌ	19
سَيِّعٌ	فُعَيْلٌ	20
كَيْدَابَانٌ	فِعْيَالَانٌ	21
قِيَّوْمٌ	فِيْعُوْلٌ	22
مِجْوَافٌ	مِفْعَالٌ	23
مَكْدَابَانَةٌ	مَفْعَلَانَةٌ	24
مِسْعَرٌ	مِفْعَلٌ	25
مِسْكِيْنٌ	مِفْعِيْلٌ	26
هَمْرَةٌ	فُعَلَةٌ	27

¹³ Amr b. Osmân b. Kanber Ebû Bîşr Sıbeveyh, *Kitâbu Sıbeveyh*, 3. Bs (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1988), c. I, s. 110.

¹⁴ el-Bennâ, *Sıyağü'l-mübalağa fi'l-Kur'âni'l-Kerîm dirâse tahliliyye*, 68, 76.

¹⁵ Abdullah Cemâleddîn İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*, ed. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, 1. bs., Beyrut, el-Mektebetu'l-Asriyye, 1994, s. 453; Celaledîn es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, ed. Ahmed Şemseddîn, 1. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998, c. c. III, s. 58.

¹⁶ Mustafa el-Galâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye*, ed. Ali Süleyman Şebbâra, 1. bs., Beyrut, Muessesetu'r-Risâle Nâşirîn, 2010, ss. 173-74; Abduh er-Râcihî, *Fi't-tabiki'n-nahvî ve's-sarfî*, İskenderiye, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1992, ss. 453-54.

¹⁷ Konumuzun mübalağalı ism-i faillele sınırlı olması nedeniyle kaynaklarda mübalağa kalıplarından sayılıp ism-i mef'ûl anlamı taşıdığı değerlendirilen kalıpları bu tabloda zikretmedik. [فُعْلٌ / فُعْلَةٌ / فُعْلٌ] kalıpları kimi eserlerde bu kategoride ele alınmış ve sırasıyla [مضحوك منه] سَلْبٌ / ضَحْكَةٌ / مُنْكَرٌ (مَسْلُوبٌ) / نُكْرٌ (مُنْكَرٌ) / ضَحْكَةٌ] örnekleri verilmiştir. Bkz. el-Bennâ, *Sıyağü'l-mübalağa fi't-ta'biri'l-Kur'âni*, 57, 77-79; Yusuf Huseyn es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*, 1. Bs (Amman: Dâru Huneyn, 2002), 110; Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, *Nuzhetu't-tarf fi ilmi's-sarf*, 1. Bs (Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1997), c. II, s. 68.

¹⁸ Ahmed el-Hûs, *Kıssatu'l-i'râb uslûb mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*, 2. Bs (Dimaşk: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1989), 4/74-76; es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*, 108-111; el-Meydânî, *Nuzhetu't-tarf fi ilmi's-sarf*, 2/49-51, 52, 59-60, 62, 63, 64, 66; el-Bennâ, *Sıyağü'l-mübalağa fi't-ta'biri'l-Kur'âni*, 62, 82, 92, 99, 113, 117, 128, 132, 140, 141, 143, 146, 152, 162, 169, 178, 199, 205, 212, 219; et-Tarîfî, *el-Vâfi fi kavâ'idî's-sarf el-'Arabî*, 96.

Çeşitli eserlerden derlenerek oluşturulan bu tabloda yer verilen mübalağa kalıplarının bir kısmı kıyâsî kalıplar olarak değerlendirilirken geri kalan kalıpların semâî oldukları ifade edilmektedir¹⁹. Böyle bir sınıflandırmanın konuyu ele alan eserlerin tamamı tarafından yapılmadığını belirtmekte de yarar bulunmaktadır. Zira konuya yer veren el-Ğalâyîni²⁰ gibi kimi yazarlar mübalağa kalıplarının tamamının semâî olduğunu ifade etmektedirler.

Mübalağa kalıplarını kıyâsî ve semâî ayırımına tabi tutanlar, kıyâsî olarak değerlendirilen kalıpları sayarken klasik kaynaklarda yer verilmiş olan [فَعَال / مَفْعَال / فَعُول / فَعِيل / فَعَل] kalıpları zikretmektedirler.²¹

Burada şunu da dile getirmek yerinde olacaktır ki klasik kaynaklarda MİF kalıpları ele alınırken “şartlı olarak fiil gibi amel eden isimler” sınıfında zikredilmiş ve MİF kalıplarından sözü geçen beş kalıba öncelikli olarak yer verilmiştir.²²

4.SIFAT-I MÜŞEBBEHE KALIPLARI

Arapçada isim türetme kalıplarından biri olan sıfat-ı müşebbehe bi-smi'l-fâil (İsmaîl-i fâile benzeyen sıfat) “Nitelende var olan bir anlamın, yenilenen (*hudûs*) bir şekilde değil de sürekli sabit olarak (*subût*) bulunduğunu ifade etmek üzere geçişsiz (*lâzım*) olan fiillerden elde edilen sıfattır.”²³ Bu tanımda sıfat-ı müşebbehenin;

- 1) Süreklilik ifade etmesi,
- 2) Geçişsiz fiillerden elde edilmesi özellikleri dikkati çekmektedir.

Sıfat-ı müşebbehe kalıpları zamanla değişmeyip sabit ve sürekli bulunan veya sahibi hayatta olduğu sürece onun ayrılmaz bir özelliği olarak daim olan bir niteliğe yalın bir anlam olarak işaret etmektedir. Bu niteliğin gerçekten değişmeyen (أشقر: sarışın; أثمر: esmer vb.) bir nitelik olması mümkün olduğu gibi, o niteliğe sahip bulunan varlıkta uzun süre var olması da (فرح: sevinçli; بخيل: cimri vb.) mümkündür ki her iki durum için de sıfat-ı müşebbehe kalıbı kullanılmaktadır.²⁴

Sıfat-ı müşebbehenin, tanımından ve ilgili özelliklerden hareketle;

- 1) Nitelik,
- 2) Niteliğe sahip olan varlık,
- 3) Süreklilik ve
- 4) Söz konusu niteliğin, çoğu zaman sahibinden ayrılmazlığı şeklinde dört unsura dayandığı söylenebilir.²⁵

“Sözü edilen niteliğin oluşmasında nitelik sahibinin etkisizliği” şeklinde beşinci bir unsur daha ilave edilmesi mümkündür. Örneğin [أبيض: beyaz; ميت: ölü; حسن: güzel] sıfat-ı müşebbelerinin ifade ettikleri niteliklerin oluşmasında o niteliğe sahip olan varlıkların etkisinin bulunduğunu söylemek güç görünmektedir. Bu hususun, sıfat-ı müşebbehe kalıbındaki kelimelerin geçişsiz fiillerden elde edilmeleriyle ilişkilendirilmesi mümkündür.

Kaynaklarda tespit edebildiğimiz sıfat-ı müşebbehe kalıpları birer örnekleriyle beraber şu şekildedir:

¹⁹ el-Hûs, *Kıssatu'l-i'râb uslûb mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*, IV, s. 74; es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfi'l-'Arabî*, 107; el-Bennâ, *Sıyağu'l-mubâlağa fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, 41-44.

²⁰ el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 174.

²¹ Bkz. el-Hûs, *Kıssatu'l-i'râb uslûb mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*, IV, s. 74-76.

²² Bkz. es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III, s. 58.

²³ el-Hûs, *Kıssatu'l-i'râb uslûb mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*, IV, s. 93; es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfi'l-'Arabî*, 132.

²⁴ Abdulfettâh Ahmed el-Hamûz, *es-Sıfatu'l-müşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 1. Bs (Amman: Dâru Cerîr, 2017), 23.

²⁵ el-Hamûz, *es-Sıfatu'l-müşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 24; Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ Şâtîbî, *el-Mekâsîdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye*, ed. Muhammed İbrâhîm Bennâ - Abdumecîd Katâmîş, 1. Bs (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007), 4/395.

Tablo 2: Sıfat-1 müşebbehe kalıpları²⁶

ÖRNEK	KALIP	
أحمر	أفعل	1
طارب	فاعل	2
جبان	فُعَال	3
فُرَات	فُعَال	4
بَطَّل	فُعَل	5
مُجْتَب	فُعَل	6
مُحَلُو	فُعَل	7
سَهْل	فُعَل	8
فَرَح	فُعَل	9
مِلْح	فُعَل	10
ريان	فُعَلَان	11
طُهُور	فُعُول	12
عَفِيف	فُعِيل	13
جَيِّد	فُعِيل	14
فَيَصَل	فُعِيل	15

5. KALIPLAR ARASINDAKİ BENZERLİKLER

Arapçada kimi kelimelerin yapıları, telaffuzları, kalıpları arasında benzerlik ve hatta şekil itibarıyla aynılık olduğu bir gerçektir. Örneğin [يَزِيد] kelimesi hem fiil hem erkeklere ait özel isim olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde [مُخْتَار] kelimesi hem ism-i fâil hem ism-i mef'ûl anlamı taşımaktadır. Telaffuzları tamamıyla birbirinin aynısı olan bu tür kelimeler yanında buldukları kalıp aynı veya benzer olan kelimeler de bulunmaktadır. Örneğin her ikisi de aynı kalıpta (فُعِيل) olan [عَبِيد] ve [كَرِيم] kelimelerinden ilki kul, köle anlamına gelen [عَبْد] kelimesinin çoğulu; ikincisi ise cömert, değerli anlamına gelen bir sıfat-1 müşebbehedir. Kalıpları veya telaffuzları aynı olan kelimelere dair örnekleri çoğaltmak mümkündür.²⁷

Kaynaklardan tespit edebildiğimiz mübâlağalı ism-i fâil kalıplarıyla sıfat-1 müşebbehe kalıpları arasında - yukarıda yer verilen tablolardan da belirleneceği üzere- birbirine benzeyenlerin bulunduğu görülmektedir. Her iki gruba ait kalıplar örnekleriyle birlikte şunlardır:

Tablo 3: Aralarında benzerlik bulunan MİF ve SM kalıpları

SM Örneği	MİF Örneği	KALIP	
طارب/طاربة، طاهر/طاهرة	راوية، داعية	فاعل / فاعلة	1
فُرَات، شجاع	عُجَاب، هُمَام	فُعَال	2
فَرِح، وَجِع	فَهْم، حَذِر	فُعَل	3
مُحَلُو، صُلْب	عُقْل،	فُعَل	4
طُهُور، عَرُوب	شُكُور، عَمُور	فُعُول	5
عَفِيف، طَوِيل	عَلِيم، سَمِيع	فُعِيل	6

Aralarındaki benzerlikten hareketle oluşturulan yukarıdaki tabloda MİF ve SM kalıplarında sadece şekil yönünden benzerlikleri esas alınmıştır. Şekilsel benzerliklerinin yanı sıra MİF ve SM olarak değerlendirilen kelimeler arasında daha başka yönlerden de benzerliklerin bulunduğu görülmektedir. SM kalıplarının daha başka kalıplarla benzeşmesini ele aldığı çalışmasında el-Hamûz, MİF ile SM kalıpları arasındaki benzerlikleri şu başlıklar altında toplamıştır:

²⁶ el-Hüs, *Kıssatu'l-i-râb uslub mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*, 4/94-99; et-Tarîfi, *el-Vâfi fi kavâ'idî's-sarf el-Arabî*, 99-100; es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*, 133-137.

²⁷ el-Hamûz, *es-Sıfatu'l-müşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 175; el-Bennâ, *Sıyağû'l-mubâlağa fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, 21-22.

- 1) Çok sayıda kalıplarının bulunması,
- 2) Anlam ve kullanım yönünden ism-i fâile benzemeleri,
- 3) Genellikle sülâsî fiillerden türetilmeleri,
- 4) İsim tamlamasında muzaf olduklarında her ikisi için de izafetin lafzî izafet olması,
- 5) Her ikisinin de sebebî fâili merfu yapabilmesi,
- 6) Benzer kalıpta olan MİF ve SM'lerin ikil ve çoğullarının da birbirine benzer şekilde kurallı ve kurlsız olarak kullanılabilmesi.²⁸

6. SM ve MİF KALIPLARI ARASINDAKİ FARKLILIKLAR

Arapça çeşitli kalıplar yoluyla yeni kelimeler, yeni anlamlar kazanma özelliğine sahip ve bu anlamda üretken bir dil olarak değerlendirilebilir. Dilin, bir yandan zenginlik kazandıran bu özelliği, diğer yandan kimi kapalılıklara, karışıklıklara, anlama ilgili tereddütlere yol açabilir veya öyle görülebilir. Belli bir kalıba uygun olarak kullanılan bir kelimenin mastar anlamında mı, çoğul olarak mı, sıfat-ı müşebbehe ya da mübalağalı ism-i fâil anlamında mı kullanılmış olduğu hususu, kelimenin yer aldığı metne ilk muhatap olduğu anda tam bir netliğe kavuşmayabilir.

Böyle bir durumda benzeşen kalıplarla ilgili olarak söz konusu tereddüdü bertaraf etmeye, anlam kapalılığını gidermeye yarayacak farklılıklardan söz etmek mümkün müdür? Çalışmamızın esasını teşkil eden bu sorunun cevabını şekilsel açıdan benzeşen MİF ve SM kalıpları çerçevesinde aramaya çalıştık.

Söz konusu kalıplar arasındaki farklılıkları ya da kelimenin MİF veya SM olup olmadığını tespit edebilmek için göz önünde bulundurulacak ölçüleri şu birkaç maddede ele almak mümkündür: 1) Kelimenin kendisinden türediği fiilin geçişli veya geçişsiz olduğu, 2) Kelimenin süreklilik anlamı taşıyıp taşımadığı, 3) Zaman anlamı taşıyıp taşımadığı, 4) Cümle içinde amel etmesi, 5) Muzaf olarak kullanılmalrı durumundaki farklılık, 7) Aktif veya pasif anlama sahip olması.

6.1. Kelimenin kendisinden türediği fiilin geçişli veya geçişsiz olması

Kaynaklarda SM kalıplarının geçişsiz fiillerden türediği belirtilirken²⁹, MİF kalıplarının ise geçişli veya geçişsiz fiillerden³⁰ türediği ifade edilmektedir. Dolayısıyla birbirine benzeyen SM ve MİF kalıplarına uygun olarak oluşturulmuş kelimeler arasındaki en temel farkın bu olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle [فَعُول] ve [فَعِيل] kalıplarına uygun olan kelimelerin türedikleri fiilin geçişli olması durumunda MİF; geçişsiz olması durumunda SM olarak değerlendirilecekleri belirtilmiştir. Örneğin bu iki kalıba uygun olan [عَفُور، رَحِيم] kelimeleri geçişli fiilden türemelerine dayanarak MİF; aynı kalıplara uygun olan [كريم، لئيم] kelimeleri ise geçişsiz fiillerden türemiş olmalarından dolayı SM olarak kabul edilmektedir.³¹

eş-Şâtübî, kelimenin ilgili kalıplara uygun olarak geçişsiz fiilden türeyip şimdiki zaman anlamı taşımasını SM olmasının bir ölçütü olarak zikreder. Buna karşın kelimenin geçişli bir fiilden türemiş olmasını ya da şimdiki zaman haricinde kalan bir zaman manasını taşıyor olmasını ise SM olamayacağının göstergesi olarak dile getirmektedir.³²

6.2. Kelimenin taşıdığı anlamın süreklilik ifade edip etmemesi

SM kalıpları *sübut* olarak ifade edilen süreklilik ve kalıcılığa delalet ederken³³ MİF kalıpları *hudûs* terimiyle işaret edilen geçici olma ve yenilenme haline delalet etmektedir.³⁴ SM kalıplarındaki söz konusu *sübut* ifadesini bir şahsın veya nesnenin niteliğini ifade etmekte cömert, değerli, temiz anlamındaki [طُهور], vakur anlamındaki [وَفُور] kelimelerinde görmek mümkündür.³⁵ Onurluluk ve vakar niteliği, nitelediği kişide zaman zaman bulunan değil sabit olarak var olan bir nitelik olduğu açıktır.

²⁸ Daha fazla bilgi ve örnekler için bkz. el-Hamûz, *es-Sıfatu'l-muşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 161-166; Şâtübî, *el-Mekâsıdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye*, 4/395.

²⁹ es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*, 101, 103, 132; Şâtübî, *el-Mekâsıdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye*, 4/389.

³⁰ Şâtübî, *el-Mekâsıdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye*, 4/371.

³¹ el-Bennâ, *Sıyağü'l-mubâlağa fi't-ta'biri'l-Kur'ânî*, 131-132.

³² Şâtübî, *el-Mekâsıdu's-şâfiye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiye*, 4/393, 395, 396.

³³ İbn Mâlik bu hususa SM tanımında özellikle işaret etmiş ve *hudûs* terimiyle ifade edilen anlamı *mutekallib* kelimesiyle işaret etmiştir. Bkz. Muhammed b. Abdullâh el-endelusi İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, ed. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn, 1. Bs (Giza: Hicr li'tlbâ'a ve'n-Neşr, 1990), 3/89.

³⁴ es-Sumeyhât, *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*, 133; el-Meydâni, *Nuzhetu't-tarfî ilmi's-sarf*, 2/49.

³⁵ el-Hamûz, *es-Sıfatu'l-muşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 167.

Benzer kalıpta olan ve temel olarak şükreden anlamındaki [شُكُور] ve bağışlayan anlamındaki [غُفُور] ve haksızlık eden anlamındaki [ظُلُوم] kelimeleri işaret ettikleri nitelik anlamının kişide kesintisiz ve sabit olarak var olduğuna delalet etmekten ziyade söz konusu anlamın ya da eylemin birçok kez gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

SM'yi ism-i fâilden ayırt edici asli özelliğın subût olduğunu belirten eş-Şâtıbî³⁶, *hudûs* yerine *ilâc* terimini kullanarak sıfat anlamını taşıyan kelimenin *ilâc* ifade etmesi durumunda ism-i fâil; *hudûs* anlamı taşıması halinde de sıfat-ı müşebbehe olacağını ifade etmektedir.³⁷ *Îlâcî* fiil; vurdu [ضرب], gördü [رأى] gibi organlar vasıtasıyla gerçekleştirilen fiil olarak tanımlanmaktadır.³⁸

6.3. Taşıdığı zaman anlamı

Bir önceki maddede sözü edilen *sübut* ve *hudûs* delaletiyle bağlantılı olarak SM ve MİF olarak değerlendirilen kelimelerde işaret ettikleri zaman anlamı açısından da fark bulunduğu ifade edilmektedir. Söz konusu zaman anlamıyla ilgili olarak ise SM kapsamındaki kelimelerin süreklilik gösteren nitelik anlamı taşımalarından dolayı herhangi bir zamana işaret etmedikleri veya şimdiki zamana işaret ettikleri dile getirilmektedir. MİF kapsamındaki kelimelerin ise ism-i fâile benzer şekilde mazi ve muzarinin işaret ettiği zaman anlamlarına delalet ettikleri belirtilmektedir.³⁹

Kelimenin geçişli bir fiilden türemiş olmasını ya da şimdiki zaman haricinde kalan bir zaman manasını taşıyor olmasını ise SM olamayacağını göstergesi olarak dile getirilmektedir.⁴⁰ Geçmiş zaman veya gelecek zaman anlamı taşıyacak şekilde bir SM türetilmesi mümkün görülmemektedir. Bunun gerekçesi olarak ise geçmiş zaman veya gelecek zaman anlamı taşıması durumunda SM'lerin temel özelliğı olarak kabul edilen sürekliliğe aykırılık teşkil edeceği gösterilmektedir.⁴¹

6.4. Cümle içindeki kullanımı (amel etmesi)

MİF kalıplarının amel etmesi konusu hakkında Arap dil bilginlerinin veya nahiv ekollerinin arasındaki görüş farklılığı bir tarafa bırakılacak olursa, SM olarak değerlendirilen kelimelerle MİF olan kelimeler arasında amel etmeleri yönünden bazı farklar bulunmaktadır. Örnek olarak “güzel” anlamına gelen ve bir SM olan [حَسَن] kelimesinin yer aldığı [مررت بالرجل الحسن الوجه] cümlesindeki [الوجه] kelimesinin i'râbının üç farklı şekilde yapılması mümkün görülmektedir. Buna göre mef'ûlün bihe benzetilerek mansûb, muzafun ileyh olarak mecrûr ve fâil olarak merfû kabul edilebilmektedir.⁴² eş-Şâtıbî konuyu incelerken SM'lerin on sekiz farklı şekilde amel edebileceğini ve bunlardan ikisinin mümkün olmadığını açıklamalarıyla birlikte dile getirmektedir.⁴³

MİF olan kelimelerde ise çok yiyen anlamındaki [أَكُول] kelimesinin bulunduğu [زيد أكل الطعام] cümlesinde [الطعام] kelimesinin mefulün bih sarıh olarak mansûb, muzafun ileyh olarak mecrûr ve lâm harf-i cerri ile mecrûr olarak i'râbının yapılması mümkündür.

Buna göre SM olan kelimeler lâzım fiillerden türemeleri sebebiyle mefulün bih sarıh alamazlarken lâm harf-i cerri ile mecrûr olarak da kullanılmamaktadırlar.⁴⁴ MİF ile SM'ler arasında amel edişleri yönünden temel olarak iki farklılıktan söz edilmektedir. Buna göre;

- SM olan kelimelerin mamulleri, kendilerinden önceye geçemez. Mamulün merfû, mansûb ve mecrûr olabileceğı göz önünde bulundurulduğunda merfû mamul, fâil; mecrûr mamül muzafun ileyh olarak değerlendirilecektir. Bu iki mamulün âmilinin önüne geçemeyeceğı gayet açıktır. SM olan kelimelerin mansûb mamül ise “Güzel yüzlü adama uğradım” anlamındaki [مررتُ برجلٍ]

³⁶ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/392, 399.

³⁷ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/394.

³⁸ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/391.

³⁹ el-Hûs, *Kıssatu 'l-i'râb uslub mutetavver fi 's-sarf ve binyeti 'l-keleme*, 4/100.

⁴⁰ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/393, 395, 396.

⁴¹ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/396.

⁴² el-Hamûz, *es-Sıfatu 'l-muşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 174.

⁴³ Şâtıbî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/409-422.

⁴⁴ el-Hamûz, *es-Sıfatu 'l-muşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*, 173-174.

[حسن الوجه] cümlesinde görüldüğü üzere anlam açısından fâil ve dolayısıyla da aslında merfû olduğu değerlendirilmekte ve bu nedenle âmilinin önüne geçemeyeceği ifade edilmektedir.⁴⁵

- b) SM olan kelimelerin mamulü ancak *sebebi* olabilir. *Sebebi* olması, söz konusu mamulün sıfatın sahibine ait zamire ya lafzen ya da mana bakımından muzaf olabilmesi anlamındadır. [مرثُ برجلٍ] cümlesinde ise anlam yönünden izafet [حسن وجهه] cümlesinde lafzen izafet; [مرثُ برجلٍ حسنٍ وجهًا] cümlesinde ise anlam yönünden izafet söz konusudur.⁴⁶

6.5. Muzaf olarak kullanılması durumundaki farklılık

SM olan kelimelerin isim tamlamasında kullanılmaları durumunda anlam açısından değerlendirildiğinde fâile muzaf olmaları mümkün iken, MİF olan kelimelerde benzer kullanım mümkün görülmemektedir.⁴⁷ SM olan ve uzun anlamına gelen [طويل] kelimesi ile MİF olup işiten, duyan anlamındaki [سميع] kelimelerinin muzaf olarak kullanıldıkları aşağıdaki isim tamlamalarının anlamları incelendiğinde bu husus açıkça görülecektir.

[خالد طويل القامة] Halit uzun boyludur.

[الله سميع الدعوات] Allah duaları işitendir.

SM ve MİF olarak değerlendirilen daha başka kelimelerin isim tamlamasında muzaf olarak kullanılmalarına dair örnekler incelendiğinde SM'lerin fâile muzaf olabildikleri; MİF'lerin ise fâile muzaf olamayıp mefulün bihe muzaf olabildikleri görülecektir.⁴⁸

İbn Mâlik, sıfat-ı müşebbehelerin fâiline anlam yönünden izafe edilebilmesini bir özellik olarak zikretmektedir.⁴⁹ Şâtübî “Elbisesi temiz olan adama uğradım” anlamındaki [مرثُ برجلٍ طاهر الثوب] cümlesine yer vermiş ve ardından [خفيف الظهر], [يقظان القلب] ve [حسن الوجه] gibi örnekler zikretmiştir.⁵⁰

6.6. Bağlamdan kaynaklanan farklılık

Anlamın tespiti konusunda yadsınamaz bir öneme sahip bulunan bağlam, kelimenin morfolojik açıdan yapısının tespit edilmesi hususunda da önemlidir. Birbirine benzeyen kelime kalıplarının tespitinde kullanılmış oldukları bağlamın yardımına başvurulması da bir yöntem olarak görülmektedir. Kalıp bakımından birbirine benzeyen SM veya MİF için de aynı yöntem geçerlidir.⁵¹ Kelimenin bağlama dayalı olarak SM veya MİF olduğunun tespitinde yukarıda değinilen *sübut* veya *hudûs* ölçütü önem arz etmektedir. Zira bir kelimenin SM ya da MİF olduğunu belirlemenin hedefinin, *sübut* veya *hudûs* ifade edip etmediğini tespit etmek olduğunu söylemek mümkündür. Şu örneklerde bu husus görülebilir:

[زينب طاهرة القلب] Zeynep temiz kalplidir.

[أبو هريرة رواية للأحاديث النبوية] Ebû Hurayra nebevî hadisleri çokça rivayet eden bir ravidir.⁵²

İbn Mâlik'in “Anlam karışıklığı ortaya çıkmasından emin olduğu takdirde, -geçişli bir fiilden türemiş olsa da- manasında *sübut* (süreklilik) kastedilmesi durumunda ism-i fâile SM muamelesi yapılırsa”⁵³ ifadelerinin, kelimenin kullanıldığı bağlama yönelik bir işaret olarak yorumlanabilir.

6.7. Aktif veya pasif anlama sahip olması

MİF kalıplarını Kur'an ayetleri çerçevesinde inceleyen el-Bennâ, [فَعِيل] kalıbına uygun olan bir kelimenin MİF veya SM olduğunun belirlenmesinde kelimenin işaret ettiği anlamın bilinmesinin gerektiğini dile getirmektedir. Ancak el-Bennâ'nın burada işaret ettiği anlam, sözlük anlamını üstünde fâillik (aktif / pozitif

⁴⁵ Şâtübî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/403.

⁴⁶ Şâtübî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/404.

⁴⁷ el-Hûs, *Kıssatu 'l-i'râb uslûb mutetavver fi 's-sarf ve binyeti 'l-keleme*, 4/102.

⁴⁸ es-Sumeyhât, *Mebâdi ' fi 's-sarf 'l-'Arabî*, 133.

⁴⁹ Muhammed b. Abdullâh el-Endelusi İbn Mâlik, *Metnu 'l-Elfiyye* (Beyrut: el-Mektebetu 'ş-Şa'biyye, t.y.), 32.

⁵⁰ Şâtübî, *el-Mekâsıdu 'ş-şâfiye fi şerhi 'l-Hulâsati 'l-kâfiye*, 4/389-390.

⁵¹ el-Bennâ, *Sıyağu 'l-mubâlağa fi 't-ta'biri 'l-Kur'ânî*, 21-22.

⁵² Benzer örnekler için bkz. el-Hûs, *Kıssatu 'l-i'râb uslûb mutetavver fi 's-sarf ve binyeti 'l-keleme*, 4/99.

⁵³ İbn Mâlik, *Şerhu 't-Teshîl*, 3/100.

/ seçime dayalı) ve mefûllük (pasif / negatif / zorunluluk) çerçevesindeki anlamdır.⁵⁴ Buna göre SM ile nitelenen bir varlığın bu niteliği kendi seçimine dayalı olmayıp bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir. Herhangi bir MİF ile nitelenen varlığın bu niteliği ise kendi faaliyeti ve seçimi ile oluşmuş bir niteliklerdir. Ancak kimi Kur'an ayetlerinde Allah (c.c.) için zikredilen SM kalıpları için bu ölçüt uygun görülmeyebilir.⁵⁵

el-Bennâ bu ölçütten hareketle, [فَعِيل] kalıbından olup aktif anlam barındıran kelimelerin MİF; pasif anlam içerenlerin SM olduğunu dile getirmektedir. Söz konusu ölçütün SM ve MİF arasında ortak olsun olmasın diğer kelime kalıplarına uygulanması durumunda da el-Bennâ'nın işaret ettiği durumun bulunduğu görülmektedir.

Örneğin;

SM olan “beyaz” anlamındaki [أَبْيَض]; “susamış” anlamındaki [عَطْشَان] kelimelerinin anlamı ile

MİF olan “çok şükreden” anlamındaki [شَكُور]; “çok tedbirli” anlamındaki [حَذِر] kelimelerinin anlamları

üzerinde düşünüldüğünde SM kapsamındaki kelimelerin ihtiva ettiği niteliğe sahip kişi veya varlıkların kendi fiilleri ve seçimleri sonucunda oluşmadığı; buna karşın MİF olarak değerlendirilen kelimelerin işaret ettiği niteliğe sahip kişi veya varlıkların kendi fiilleri ve seçimleri ile oluştuğu görülecektir.

7. SONUÇ

Arap dilinde kelimelerin yazılışları, okunuşları veya kalıpları arasında benzerlikler bulunduğu ilgililerince malumdur. Söz konusu benzerliklerin fiil-fiil, fiil-isim, isim-isim arasında olabildiği görülmektedir. Söz konusu benzerlikler nedeniyle kelimenin türü konusunda tereddütler oluşabilmektedir. Kelimenin türü hakkında tereddüt ile ilgili olarak belki de daha önemlisi, bahsedilen benzerliğin kelimenin taşıdığı anlamın tespiti konusunda karışıklığa neden olmasıdır. Karışıklığa sevk eden benzerliklerin yanı sıra bu karışıklığın giderilmesine yardımcı olacak bir takım farklılıklar da söz konusudur.

Bahsi geçen benzerlikler ve farklılıklar Arap dilinde çok sayıda kelime kalıbı bulunan *sıfat-ı müşebbehelerle mübâlağalı ism-i fâiller* için de geçerlidir. İlk bakışta aynı kalıptan çıkmış olarak görünen kelimeler incelendiğinde, kimisinin sıfat-ı müşebbehe, kimisinin mübâlağalı ism-i fâil olduğu görülmektedir. Böyle bir incelemeye temel teşkil edecek ölçütler ise konu edilen SM ve MİF kalıpları arasında tespit edilmeye çalışılan farklılıklardır.

SM ve MİF arasındaki farklılıkların şu altı maddede özetlenmesi mümkündür: 1) Kelimenin kendisinden türediği fiilin geçişli veya geçişsiz olduğu, 2) Kelimenin süreklilik anlamı taşıyıp taşımadığı, 3) taşıdığı zaman anlamı, 4) Cümle içindeki kullanımı (amel etmesi), 5) Muzaf olarak kullanılması durumundaki farklılık ve 6) Bağlamdan kaynaklanan farklılık, 7) Aktif veya pasif anlama sahip olması.

KAYNAKÇA

Bennâ, Abdusettâr Sâlih el-. *Sıyağü'l-mubâlağa fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*. Amman: Dâru Cerîr, 2013.

Bennâ, Ahmed Abdulcevâd el-. *Sıyağü'l-mubâlağa fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm dirâse tahlîliyye*. Amman: Dâr el-Yâzûrî, 2008.

Duleymî, Hamîs Fezâ' Umeyr ed-. *Ebnîyetü'l-mubâlağa ve delâlatuhâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. 1. Bs. Dimaşk: Dâru'n-Nahda, 2010.

Ğalâyînî, Mustafa el-. *Câmi'u'd-durûsi'l-Arabiyye*. Ed. Ali Süleyman Şebbâra. 1. Bs. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle Nâşîrûn, 2010.

Hamûz, Abdulfettâh Ahmed el-. *es-Sıfatu'l-muşebbehe ve tedâhul ebniyetihâ bi ebniye uhrâ*. 1. Bs. Amman: Dâru Cerîr, 2017.

Hûs, Ahmed el-. *Kıssatu'l-i'râb uslûb mutetavver fi's-sarf ve binyeti'l-kelime*. 2. Bs, 4 Cilt. Dimaşk: el-Matbaatu'l-İlmiyye, 1989.

⁵⁴ el-Bennâ, *Sıyağü'l-mubâlağa fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, 132-133.

⁵⁵ el-Bennâ, *Sıyağü'l-mubâlağa fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, 133.

- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân. *el-Munsif li-Kitâbi't-tasrif*. Ed. İbrahim Mustafa - Abdullah Emin. 1. Bs, 3 Cilt. Kahire: İdaretu İhyâi't-Turâsi'l-Kadîm, 1954.
- İbn Hişâm el-Ensârî, Abdullah Cemâleddîn. *Şerhu Katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. Ed. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. 1. Bs. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1994.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullâh el-endelusî. *Metnu'l-Elfiyye*. Beyrut: el-Mektebetu's-Şa'biyye, t.y.
- İbn Mâlik, Muhammed b. Abdullâh el-endelusî. *Şerhu't-Teshîl*. Ed. Abdurrahman es-Seyyid - Muhammed Bedevî el-Mahtûn. 1. Bs, 4 Cilt. Giza: Hicr li'tİbâ'a ve'n-Neşr, 1990.
- Meydânî, Ahmed b. Muhammed el-. *Nuzhetu't-tarf fi ilmi's-sarf*. 1. Bs, 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turâs, 1997.
- Râcihî, Abduh er-. *Fi't-tatbîki'n-nahvî ve's-sarfî*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1992.
- Sîbeveyh, Amr b. Osmân b. Kanber Ebû Bişr. *Kitâbu Sîbeveyh*. 3. Bs, 5 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1988.
- Sumeyhât, Yusuf Huseyn es-. *Mebâdi' fi's-sarfî'l-'Arabî*. 1. Bs. Amman: Dâru Huneyn, 2002.
- Suyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn es-. *el-Muzhir fi ulûmi'l-luğa ve envâ'ihâ*. 3. Bs, 2 Cilt. Kahire: Dâru't-Turâs, trs.
- Suyûtî, Celâleddîn es-. *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. Ed. Ahmed Şemseddîn. 1. Bs, 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Mekâsîdu's-şâfiyye fi şerhi'l-Hulâsati'l-kâfiyye*. Ed. Muhammed İbrâhîm Bennâ - Abdulmecîd Katâmiş. 1. Bs, 10 Cilt. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, 2007.
- Tarîfi, Yusuf Attâ et-. *el-Vâfi fi kavâ'idi's-sarf el-Arabî*. 1. Bs. Amman: Dâru'l-Ehliyye, 2010.